

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 502.17(497.522-751.3)
Prethodno priopćenje
Preliminary communication

.....
MLADEN OBAD ŠĆITAROCI
Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
scitaroci@gmail.com

Primljeno: 28. 03. 2022.
Prihvaćeno: 20. 10. 2022.
DOI: 10.21857/m8vqrtg1e9

BOJANA BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI
Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
bojanic.scitaroci@gmail.com

KULTURNO NASLIJEĐE - SVJEDOČANSTVO SUŽIVOTA ČOVJEKA I PRIRODE

Razmatra se tema kulturnog naslijeđa u prostoru budućega *Parka prirode Ivanščica, Strahinščica, Maceljska gora i Ravna gora*. Park prirode sagledava se u kontekstu kulturnog naslijeđa (graditeljskog i pejzažnog), arhitekture, urbanizma i pejzažne arhitekture. Istodobno se istražuje kulturno naslijeđe u kontekstu parka prirode – kako ono može pridonijeti unaprjeđenju znanstvene, kulturne, odgojno-obrazovne i rekreacijske svrhe. Cilj je ukazati na mogućnosti aktivnog, ali obazrivog korištenja kulturno-povijesnog i antropogenog naslijeđa. Propituju se prikladni modeli za uključivanje kulturnog naslijeđa u život parka prirode, ukazujući na suživot čovjeka i prirode, s težištem na graditeljsko naslijeđe (dvorci i kurije), perivojno naslijeđe (perivoji i vrtovi) i kulturne krajolike.

Planirani park prirode sagledava se s tri motrišta: park prirode u kontekstu krajolika i prostora; kulturno-povijesni pogled na park prirode; te aktivno korištenje kulturnoga naslijeđa. Prepoznati su sljedeći glavni tipovi krajolika: šumski krajolik, poljodjelski krajolik, krajolik ruralnih/seoskih naselja, ladanjski krajolik dvoraca i kurija te arheološki krajolik. Analizira se park prirode u kontekstu Zakona o zaštiti prirode, Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i Europske konvencije o krajolicima.

Korištenje kulturnoga naslijeđa razvrstava se u nekoliko konceptualnih modela: Kulturni putovi naslijeđa – linearno povezivanje pojedinih točaka u prostoru, tematsko povezivanje; Kulturne mreže naslijeđa – teritorijalno povezivanje svih vrsta kulturnoga naslijeđa; Kulturni i prirodni putovi i mreže – povezivanje/umreženje svih prirodnih i kulturnih vrijed-

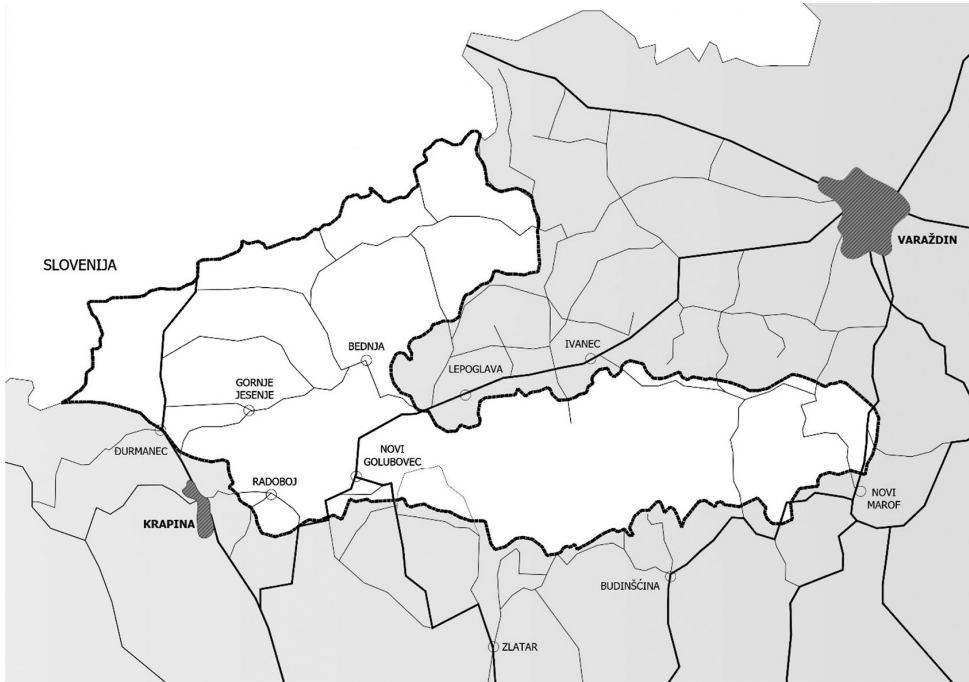
nosti, prepoznatljivosti, posebnosti i rijetkosti s ciljem dostupnosti, prezentacije i zadovoljavanja svrhe parka prirode kao teritorija u kojem su prepoznata obilježja bioraznolikosti i georaznolikosti s ekološkim, krajoličnim i kulturno-povijesnim vrijednostima.

Ključne riječi: park prirode; kulturni krajolik; kulturno naslijeđe; urbanizam naslijeđa; graditeljsko naslijeđe.

1. UVOD

Namjera je ovoga rada dati prilog razmatranju teme planiranog parka prirode u sjeverozapadnoj Hrvatskoj koji obuhvaća dijelove Krapinsko-zagorske i Varaždinske županije. Cilj je ukazati na mogućnosti korištenja kulturno-povijesnog i antropogenog naslijeđa u prostoru koji će biti obuhvaćen granicama zaštite *Parka prirode Ivanščica, Strahinščica, Maceljska gora i Ravna gora*. Razmatra se kulturno naslijeđe u kontekstu parka prirode – kako ono može pridonijeti unaprjeđenju znanstvene, kulturne, odgojno-obrazovne i rekreacijske svrhe parka prirode, kao što se to navodi u članku 115. Zakona o zaštiti prirode. Ovim priopćenjem ne ulazi se u pojedinosti koje su predmet stručne skrbi nadležnih institucija – konzervatorskih odjela, javnih ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode, županijskih zavoda za prostorno uređenje i drugih institucija. Priopćenje teži potaknuti kreiranje prikladnih modela za uključivanje kulturnog naslijeđa u život parka prirode, ukazujući na suživot čovjeka i prirode, posebice na graditeljsko naslijeđe i kulturne krajolike. Park prirode sagledava se u kontekstu kulturnog naslijeđa (graditeljskog i pejzažnog), arhitekture, urbanizma i pejzažne arhitekture.

Park prirode nastaloga u suživotu čovjeka i prirode jedna je od pojavnosti kulturnoga krajolika. Skreće se pozornost na krajolične i kulturno-povijesne vrijednosti i osobitosti prostora. Park prirode sagledat će se uvodno s motrišta kulturnoga krajolika, a zatim s tri motrišta: park prirode u kontekstu krajolika i prostora, kulturno-povijesni pogled na park prirode, aktivno korištenje kulturnoga naslijeđa.

Slika 1. Smještaj predloženog Parka prirode Ivanščica, Strahinščica, Maceljska gora i Ravna gora u Krapinsko-zagorskoj i Varaždinskoj županiji. Izvor: *Regionalni park Hrvatsko zagorje*, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013. Grafička interpretacija: Marin Duić, 2022.

2. KULTURNI KRAJOLIK – SUŽIVOT ČOVJEKA I PRIRODE

Kulturni krajolik ili kulturni krajobraz ili kulturni pejzaž (sva su tri izričaja u uporabi) u najširem značenju označava antropogeni prostor stvoren međudjelovanjem čovjeka i njegova prirodnog okruženja. Od 2011. UNESCO je utvrdio značenje i načela za zaštitu i prepoznavanje povijesnih urbanih krajolika kao kulturnog naslijeđa.¹ U zadnja tri desetljeća brojna je literatura objavljena koja daje uvid u istraživanja različitih tema kulturnog krajolika širom svijeta, rasvjetljavajući metode i strategije za održivo pejzažno planiranje i za vrjednovanje tradicijskog krajolika, te osobito pitanje održivosti krajolika koji je podvrgnut trajnim i neprekidnim promjenama uslijed antropogenih ili prirodnih/klimatskih utjecaja.² Kulturni krajolik pod-

¹ Giacomo PATTENATI (ur.) (2023.), *Landscape as Heritage*, New York, Routledge.

² Jack AHERN (2005.) *Theories, methods and strategies for sustainable landscape planning*; Antrop,

razumijeva sintezu mjestopisnih obilježja, vegetacijskoga pokrova, korištenja zemlje, organizacije prostora, graditeljskih uzoraka naselja, povijesnih i kulturnih procesa i aktivnosti.³ On je izraz suživota čovjeka i prirode. Čovjek utječe na prirodu – pozitivno, ali i negativno, a priroda utječe na čovjeka - kao darovateljica, a katkada i kao okrutnica. Cilj je postići što bolji sklad u suživotu.

Odnos čovjeka i prirode kreće se u rasponu od antropocentričnog do biocentričnog pristupa. Potrebna je uspostava ravnoteže jer ni jedan ekstremni pristup nije prihvatljiv jer nije održiv. U antropocentričnom pristupu čovjek je u prvom planu, podređuje prirodu sebi i svojim potrebama. Kada je to s mjerom onda nastaju vrijedna ostvarenja kao trag čovjekova djelovanja u prirodi, bilo da je riječ o graditeljskom naslijeđu ili drugom obliku čovjekova djelovanja. U biocentričnom pristupu priroda je u prvom planu, čovjek se podređuje prirodi, uči od prirode. Međutim, oduvijek je čovjek u prirodi tražio svoje mjesto za svoj opstanak i razvoj, prilagođavajući se prirodi, ali težeći i razvoju. Kada je taj čovjekov odnos obazriv tada svjedočimo održivim modelima suživota čovjeka i prirode.⁴

Parkovi prirode upravo pokazuju ili bi trebali pokazati prihvatljiv i uspješan suživot između čovjeka i prirode. To je i jedan od razloga zašto neke prostore/krajolike proglašavamo parkovima prirode. Život u njima je moguć i poželjan, ali s drukčijim senzibilitetom i s drukčijim načinom življenja od onog u velikim gradovima.

U Hrvatskoj se kulturni krajolik prepoznaje i štiti na temelju Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, a krajobraz visokog stupnja prirodnosti Zakonom o zaštiti prirode. Kulturni krajolik je u Hrvatskoj dobro stručno i znanstveno obrađen, a najvećim je dijelom dostupno u literaturi i stručnim elaboratima. To je ujedno i polazište za promišljanje koncepta i uobličenje programa za izradu plana parka prirode.⁵

U prostoru parka prirode prepoznat će se različiti tipovi krajolika – primjerice šumski krajolik, poljodjelski krajolik, krajolik ruralnih/seoskih naselja, ladanjski krajolik dvoraca i kurija, arheološki krajolik itd. U parku prirode će se prepoznavati i krajolični uzorci koji dokumentiraju materijalizaciju odnosa prirode i čovjeka, a ujedno

M. (1997.) *The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning*; ANTRUP, Marc (2006.), *Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia?*

³ Biserka DUMBOVIĆ BILUŠIĆ (2014.) *Krajolik kao kulturno naslijeđe*, Zagreb: Ministarstvo kulture RH.

⁴ Jack AHERN (2005.), *n. dj.*

⁵ B. DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, (2014.) *n. dj.* DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, B. (2012.) *Krajolik kao kulturno naslijeđe - Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, doktorski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. OBAD ŠČITAROCI, Mladen; DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, B.; BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, Bojana; BOŽIĆ, Nikša (2015.) *Krajolik – čimbenik strategije prostornog razvoja*, stručna podloga za Strategiju prostornog razvoja Republike Hrvatske, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet – Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu.

su poticaj i inspiracija za nove suzdržane i obazrive čovjekove zahvate u prostorima parka prirode.

Za kulturni krajolik primjenjivat će se i različiti hrvatski zakoni, kao i međunarodne povelje i konvencije.⁶

3. PARK PRIRODE U KONTEKSTU KRAJOLIKA I PROSTORA

Park prirode potrebno je razmotriti s gledišta zakona i propisa kao ishodišta za planiranje zaštite, očuvanja, korištenja, djelovanja i provedbu novih zahvata u prostoru, kao i za izradu prostornoga plana i plana upravljanja parka prirode.

3.1. Park prirode i Zakon o zaštiti prirode

Park prirode se opisuje kao prirodno, ali i dijelom kultivirano područje. Osim šumskih predjela prepoznaju se ekološka obilježja uz veliku bioraznolikost i georaznolikost. Kultivirani, antropogeni aspekt podrazumijeva suživot čovjeka i prirode, uključuje prepoznatljiv krajolik i kulturno-povijesne vrijednosti koje se prepoznaju kao kulturno naslijeđe, bilo materijalno ili nematerijalno, pri čemu je prevladavajuće graditeljsko naslijeđe. Park prirode je važan zbog svoje znanstvene, kulturne, odgojno-obrazovne i rekreacijske svrhe što daje povećane mogućnosti za život i rad u parku prirode. Dopuštene su gospodarske i druge djelatnosti što je važno za održivost u smislu ostvarivanja prihoda za život, ali i za unaprjeđenje je prirode i kulturnih dobara u prostoru parka prirode.⁷

⁶ *European Landscape Convention*, 2000., Firenza www.coe.int/EuropeanLandscapeConvention [20. 12. 2010.]; *Charter on the Protection of Historic Parks and Gardens*, ICOMOS-IFLA, (1982.), Firenca www.international.icomos.org/charters/florence.pdf [20. 12. 2009.]; *Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima* (NN 12/02 i 11/04); *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* (NN 69/99, 151/03, 157/03-ispisak, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12., 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20.); *Zakon o zaštiti prirode* (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19); *Zakon o prostornom uređenju* (NN 153/13, 65/17, 114/18, 98/19); *Zakon o zaštiti okoliša* (NN 80/13, 153/13);

⁷ *Zakon o zaštiti prirode*, NN 80/2013, članak 115. (1) Park prirode je prostrano prirodno ili dijelom kultivirano područje kopna i/ili mora velike bioraznolikosti i/ili georaznolikosti, s vrijednim ekološkim obilježjima, naglašenim krajobraznim i kulturno-povijesnim vrijednostima.

Unutar parka prirode mogući su različiti oblici kultivirane prirode kao što su *značajni krajobraz*,⁸ *park-šuma*⁹ i *spomenik parkovne arhitekture*.¹⁰

Značajni krajobraz pretežito je prirodni prostor s manje čovjekova utjecaja. U stručnoj podlozi iz 2013. godine¹¹ u Krapinsko-zagorskoj županiji je opisano osam,¹² a u Varaždinskoj županiji dva¹³ značajna krajobraza.¹⁴

Park-šuma je samo jedna i to u Varaždinskoj županiji – Trakošćan, kao dio velike cjeline koju čini park šuma, dvorac i perivoj.

Spomenici parkovne arhitekture najčešće su perivoji dvoraca ili pojedinačno zaštićena stabla, dok su lječilišni perivoji i javni gradski perivoji izvan granica parka prirode. U obuhvatu parka prirode samo su dva perivoja i dva stara stabla u Varaždinskoj županiji.¹⁵ Brojni perivoji dvoraca u Krapinsko-zagorskoj i Varaždinskoj županiji izvan su parka prirode. Za zaštitu i očuvanje povijesnih perivoja primjenjuje se Povelja o zaštiti povijesnih perivoja (parkova i vrtova) koja je na europskoj razini donesena 1982. godine.¹⁶

(2) Park prirode ima i znanstvenu, kulturnu, odgojno-obrazovnu te rekreativnu namjenu.

(3) U parku prirode dopuštene su gospodarske i druge djelatnosti i zahvati kojima se ne ugrožavaju njegova bitna obilježja i uloga.

⁸ Značajni krajobraz je prirodni ili kultivirani predjel velike krajobrazne vrijednosti i bioraznolikosti i/ili georaznolikosti ili krajobraz očuvanih jedinstvenih obilježja karakterističnih za pojedino područje (Zakon o zaštiti prirode, čl. 118).

⁹ Park-šuma je prirodna ili sađena šuma, veće bioraznolikosti i/ili krajobrazne vrijednosti, a koja je namijenjena i odmoru i rekreaciji (Zakon o zaštiti prirode, čl. 119).

¹⁰ Spomenik parkovne arhitekture je umjetno oblikovani prostor (perivoj, botanički vrt, arboretum, gradski park) koji ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-povijesnu i odgojno-obrazovnu vrijednost (Zakon o zaštiti prirode, čl. 120).

¹¹ *Regionalni park Hrvatsko zagorje*, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

¹² Prigorje i vrh Ivanščice, šumski predjeli Brezno Gore i Druškovec Gore, šumoviti bregovi uz Sutlu, dolina rijeke Sutle, dolina Žutnice, dolina Radobojščice, Gornji Macelj (vinogradi) i okoliš crkve sv. Jakoba u Gorjanima.

¹³ Izvorišni dio rijeke Lonje kod Podruta i dio gornjeg toka rijeke Bednje od Salinovca do Krušljevca.

¹⁴ Krajolici u kategoriji značajni krajobraz, navedeni u stručnoj podlozi za zaštitu iz 2013. godine su prijedlozi. Na službenoj stranici Varaždinske županije navodi se jedan zaštićeni značajni krajobraz (područje Kalnika) koji je izvan obuhvata predloženog parka prirode. <https://priroda-vz.hr/zasticena-podrucja/> /16.07.2022./ . U Krapinsko-zagorskoj županiji navode se dva značajna krajobraza: Sutinske toplice te Zelenjak-Risvačka i Cesarska gora. <https://www.zagorje-priroda.hr/zasticena-podrucja/> /16.07.2022./ .

¹⁵ Perivoj dvorca Trakošćan i perivoj dvorca u Klenovniku te dvije lipe u Bednji.

¹⁶ *Charter on the Protection of Historic Parks and Gardens*, ICOMOS-IFLA, (1982.); OBAD ŠČITAROCI, M. (1992.) Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova, Zagreb, Školska knjiga.

3.2. Park prirode i Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara

U planiranom parku prirode brojna su kulturna dobra – ona već zaštićena Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, kao i ona koja će možda biti zaštićena u budućnosti ili će biti zaštićena mjerama prostorno-planske dokumentacije. U tijeku pripreme za osnivanje parka prirode, ali i kasnije tijekom ustrojavanja i upravljanja, potrebno je sustavno istraživanje kulturnih vrijednosti i kulturnoga naslijeđa u svrhu unaprjeđenja i obogaćenja ponude u prostoru parka prirode te provoditi zaštitu u skladu sa zakonima i propisima. Jedan od ciljeva jest učiniti vidljivim raznolikost kulturnog naslijeđa te ga uključiti u suvremeni život.

Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara¹⁷ kulturnim dobrima se smatraju:

- pokretne i nepokretne stvari od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkoga i znanstvenog značenja,
- arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost,
- nematerijalni oblici i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentacija i bibliografska baština i
- zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima.

Sve navedeno se nalazi u prostoru budućeg parka prirode. Većim dijelom je to već popisano i navedeno u raznim dokumentima – stručnoj podlozi za park prirode (2013.), u prostornim planovima županija, gradova i općina i drugim dokumentima. Potrebno je sada sve to objediniti, uskladiti i provesti odgovarajuće vrjednovanje kako bi na najbolji način bilo primijenjeno u parku prirode.

3.3. Park prirode i Europska konvencija o krajolicima

Europska konvencija o krajolicima donesena je 2000. godine,¹⁸ a u Hrvatskoj je potvrđena u Saboru 2002. i 2004. godine.¹⁹ Europskom konvencijom o krajolicima

¹⁷ NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21 na snazi od 30.10.2021.

¹⁸ *European Landscape Convention*, 2000.

¹⁹ Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima, NN 12/2002., 11/2004.

štite se "obični" krajolici, koji ne ispunjavaju kriterije za zaštitu prema Zakonu o zaštiti prirode ili Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, posjeduju prepoznatljive vrijednosti u prostoru gradova i općina pa se njihova zaštita provodi mjerama prostorno-planske dokumentacije na razini županija, gradova i općina. Raznoliki je tipološki razvrstaj krajolika prema kriterijima Europske konvencije o krajolicima, primjerice: krajolici tradicijskih naselja, ladanjski krajolici dvoraca i kurija, krajolici utvrđne gradnje (plemićkih gradova, burgova), arheološki krajolici, krajolici svetih mjesta, krajolici sjećanja, povijesni krajolici, urbani krajolici, industrijski krajolici, ruralni / poljodjelski krajolici, krajolici kretanja / putova i sl. Prema kriterijima UNESCO-a krajolici se razvrstavaju u namjerno oblikovane / planirane krajolike, organske / spontano razvijene krajolike i asocijativne krajolike.²⁰

U sklopu ovoga rada nisu popisani krajolici koji se štite mjerama prostorno-planske dokumentacije, odnosno koji su urisani i upisani u prostornim planovima gradova i općina, a u granicama planiranog parka prirode.²¹ No, ti su podatci dostupni u županijskim zavodima za prostorno uređenje, odnosno mogu se pronaći u prostornim planovima u čijem se obuhvatu nalazi park prirode. U zaštićene krajolike koji se štite prostorno-planskom dokumentacijom poželjno je uvrstiti doline uz potoke, vlažne doline, poljodjelske obrađene predjele u blizini naselja (poljodjelski pejzaž / krajobraz).

4. KULTURNO - POVIJESNI POGLED NA PARK PRIRODE – ČOVJEKOV TRAG U PRIRODI

Malo je prirodnih prostora u kojima čovjek nije ostavio svoj trag u izvornoj prirodi. Taj je trag vidljiv u prostoru kao rezultat suživota čovjeka i prirode tijekom prošlosti i minulih stoljeća i tisućljeća. Iako je čovjek u svom djelovanju ostavljao i neprihvatljiv trag razaranja prirode i nedovoljne skrbi za očuvanje prirode (kamenolomi, odlagališta otpada, onečišćenja i dr.) čovjek je u naslijeđe ostavljao i ostavio brojna svjedočanstva kulture građenja, urbane i ruralne kulture, nematerijalne kulture. To što smo naslijedili moramo očuvati, obnoviti, skrbiti za to i dalje prenositi dolazećim naraštajima te na odgovarajući način ugraditi u prostorne planove, planove upravljanja i druge dokumente.²² To je jedna od glavnih misija i zadaća državne i lokal-

²⁰ B. DUMBOVIĆ BILUŠIĆ (2014.) *n. dj.*; DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ, B., OBAD ŠČITAROCI, M. (2013.), "Zaštita krajolika – usporedba zakonodavne osnove u Hrvatskoj i europskim zemljama", *Prostor*, vol. 21, br. 1(45), str. 104-115.

²¹ Zakon o prostornom uređenju (NN 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19 na snazi od 01.01.2020.) omogućava i obvezuje utvrđivanje prepoznatljivih i slikovitih krajolika od važnosti za prostor u obuhvatu plana, a koji nisu zaštićeni Zakonom o zaštiti prirode ili Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

²² Nenad, LIPOVAC (2000.) *Planning as a Function of Preserving the Identity of Place.*

lokalne zajednice, ali i svih stanovnika. Nacionalni parkovi, parkovi prirode, zaštićeni krajolici i zaštićene urbane i ruralne cjeline upravo su mjesto i prilika za pojačanu skrb za unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa i njegovo korištenje.

4.1. Graditeljsko naslijeđe u parku prirode

Graditeljsko naslijeđe dokaz je graditeljske kulture tijekom prošlosti, tehnike gradnje, funkcionalnih rješenja u kontekstu potreba i načina života, umjetničkih dosega, umijeća nasljeđivanja ranije izgradnje. Upravo umijeće nasljeđivanja mora pokazati svaka generacija u kontinuitetu jer je to jamstvo da ćemo graditeljsko naslijeđe znati očuvati, prilagoditi suvremenim potrebama i novim zahvatima poboljšati na način da novo što se unosi i gradi u budućnosti postane novo naslijeđe.

U parku prirode potrebno je popisati i zabilježiti cjelokupno graditeljsko naslijeđe – ne samo ono koje je zaštićeno.²³ Poglavitito se radi o nepokretnim kulturnim dobrima – grad, selo, naselje ili njegov dio; građevina ili njezini dijelovi, građevina s okolišem; elementi povijesne opreme naselja; memorijalno područje, mjesto, spomenik; arheološka nalazišta i predjeli; područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima; krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru; vrtovi, perivoji i parkovi; tehničke građevine s uređajima i drugi slični objekti; drugi materijalni graditeljski tragovi koji svjedoče o nazočnosti čovjeka i suživotu s prirodom.

Nezaštićeno naslijeđe u planiranom parku prirode možda još nije vrjednovano i zaštićeno, možda nije zadovoljilo kriterije zaštite na nacionalnoj ili županijskoj razini, ali ono je važno za lokalnu razinu, za općine i gradove, za stanovništvo koje tu živi i prenosi tradiciju svojih prethodnika. Zato je za park prirode osobito važno nakon popisivanja zaštićenoga graditeljskoga naslijeđa napraviti pregled graditeljskoga naslijeđa koje nije zaštićeno, a koje brzo propada. Brojno je graditeljsko naslijeđe koje se može naći a nije zaštićeno, primjerice: povijesne seoske cjeline – tradicijska ruralna naselja i zaseoci (kuće i gospodarske zgrade kao što su štale, sjenici, kukurušnjaci, kuvarne i dr.), drvene tradicijske vinogradarske klijeti, gospodarske zgrade izvan naselja, mlinovi, mostovi i stare ceste, poklonci i raspela, zajednički/javni bunari, seoska groblja, tradicijski seoski vrtovi, drvoredi i aleje i dr.

U Krapinsko-zagorskoj županiji (KZŽ) područje predloženo za park prirode proteže se dijelovima općina Budinščina, Đurmanec, Jesenje, Lobor, Novi Golubovec i Ra-

²³ Među zaštićenim graditeljskim naslijeđem najčešće su to: kulturno-povijesne cjeline gradova i mjesta, dvorci i kurije, arheološka nalazišta, crkve i kapele, fortifikacijsko graditeljstvo, industrijsko graditeljstvo i dr.

doboj te gradova Krapine i Zlatara. Iako se na području tih općina i gradova nalazi preko 80 kulturnih dobara upisanih na Listu stalno i preventivno zaštićenih dobara, u granicama predviđenog parka prirode je njih 24. U Varaždinskoj županiji (VŽ) područje predloženo za park prirode proteže se dijelovima općina Bednja, Donja Voća i Klenovnik te gradova Ivanec, Lepoglava i Novi Marof. Gotovo sva evidentirana kulturna dobra upisana na Listu stalno i preventivno zaštićenih dobara u navedenim gradovima i općinama ulaze u područje predloženog parka prirode, čak 68 od njih 74.

Od zaštićenih nepokretnih kulturnih dobara unutar planiranog parka prirode nalazimo sljedeće graditeljsko naslijeđe:

- crkve i kapele (26) – 10 u KZZ,²⁴ 16 u VŽ,²⁵
- plemićki gradovi / burgovi (3) – 1 u KZZ, 2 u VŽ;²⁶
- dvorci (7) – 2 u KZZ, 5 u VŽ (1 u statusu arheološkog nalazišta);²⁷

²⁴ Crkve i kapele u Krapinsko-zagorskoj županiji: Općina Budinščina: *Crkva sv. Petra u Gotalovcu* – dvorska kapela burga u Gotalovcu (17.st), *Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije* u naselju Zajezda (15.st); Općina Jesenje: *Župna crkva sv. Ivana Krstitelja* (1858.g); Općina Lobar: *Crkva sv. Marije Gorske (Majka Božja Gorska)* (15.st), *Župna crkva sv. Ane* (18.st.), *Kapela sv. Antuna Padovanskog* (18.st); Općina Radoboj: *Crkva Presvetog Trojstva* (14/18.st.); Grad Zlatar: *Crkva Sv. Marije Snježne* (18.st. - remek djelo baroknoga doba), *Jednobrodna crkva sv. Jurja* (14.st.), *crkva sv. Martina* (selo Martinščica). Izvor: *Regionalni park Hrvatsko zagorje*, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

²⁵ Crkve i kapele u Varaždinskoj županiji: Općina Bednja: *Kurija župnog dvora* (18.st.) u Bednji, *Župna crkva sv. Petra i Pavla u Cvetlinu* (1910.), *Kapela sv. Tri Kralja* u šumi Ravne Gore (17.st); Općina Donja Voća: *Župna crkva sv. Martina biskupa i kurija župnog dvora* u Donjoj Voći (18.st.), *Kapela sv. Tome* u Donjoj Voći (16/18.st.); Grad Ivanec: *Župna crkva sv. Marije Magdalene i kurija župnog dvora* (17.-19.st.) u Ivancu, *Župna crkva sv. Margarete i kurija župnog dvora* (18.-19.st., selo Margečan), *Kapela sv. Duha* (14.-15.st.) u Prigorcju; Općina Klenovnik: *Župna crkva Presvetog Trojstva* u Klenovniku (18.st), *Kapela sv. Wolfganga* u naselju Vukovo (16.st.); Grad Lepoglava: *Župna crkva Pohođenja Blažene Djevice Marije i kurija župnog dvora* u Donjoj Višnjici (18.st), *Kapela sv. Tome* iz 1867. g. u Kamenici, *Župna crkva sv. Bartola i kurija župnog dvora u Kamenici* (17.st.), *Kapela sv. Florijana* u Zlogonju (17.st), *Kapela Majke Božije Sniježne (sv. Helene)* u Žarovnici (18.st); Grad Novi Marof: *Kapela Blažene Djevice Marije* u Beli (17.st.), *Župna crkva Blažene Djevice Marije i župni dvor* u naselju Remetinec (15.-17.st.). Izvor: *Regionalni park Hrvatsko zagorje*, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

²⁶ Plemićki gradovi (burgovi) tema su zasebnog rada izloženog na znanstveno-stručnom skupu, autori: M. Duić, M. Rukavina i M. Obad Ščitaroci. U stručnoj podlozi iz 2013. godine unutar planiranog parka prirode navedena su tri burga: *Milen* ili *Milengrad* u Budinščini (Krapinsko-zagorska županija) te *Trakoščan* (13. st., prije pregradnje i preuređenja u dvorac sredinom 19. st.) i *Pusta Bela* (Grad Novi Marof) u Varaždinskoj županiji.

²⁷ Dvorci u Krapinsko-zagorskoj županiji: *Dvorac Patačić* (18. st.), Zajezda, Općina Budinščina; *Dvorac Keglević* (17. st.), Lobar, Općina Lobar. Dvorci u Varaždinskoj županiji: *Dvorac Drašković*, Klenovnik, Općina Klenovnik; kaštel-dvorac *Bela I.* (Gornja Bela, 16/17.st.), Grad Novi Marof; dvorac *Bela II.* (Donja Bela, 18.st.), Grad Novi Marof; *dvorac Drašković*, Trakoščan, Općina Bednja (srednjovjekovni plemićki grad sredinom 19. st. dograđen i preuređen u dvorac); arheološki ostatci Staroga grada (dvorca) u Ivancu, Grad Ivanec.

- arheološko naslijeđe (2/5)²⁸ – 2 u VŽ; preventivna zaštita: 1 u KZŽ, 2 u VŽ;
- ostalo (2) – u VŽ.²⁹

Kada se u budućem parku prirode krene sa sustavnim popisivanjem, katalogiziranjem i vrjednovanjem kulturnoga naslijeđa taj će broj zasigurno biti puno veći – neovisno hoće li biti njegova zaštita temeljem dvaju zakona ili će zaštita biti provedena u okviru prostornoga plana. Sve popisano kulturno naslijeđe u granicama parka prirode mora biti predmet trajne, sustavne i neprekidne skrbi na razini parka prirode, što mora biti jasno usmjereno i u budućem planu upravljanja parkom prirode.

4.2. Dvorci i kurije u parku prirode

U budućem parku prirode samo je šest dvoraca i jedan u obliku arheološkoga nalazišta (Ivanec). Dva su u Krapinsko-zagorskoj, a četiri u Varaždinskoj županiji. Tri dvorca su u dobrom stanju i u trajnoj namjeni – Trakošćan (muzej), dvorac u Klenovniku (bolnica) i dvorac u Loboru (bolnica, socijalna ustanova). Za ostala tri dvorca poželjno je naći trajnu namjenu, po mogućnosti u funkciji parka prirode. U stručnoj podlozi iz 2013. godine ne navodi se postojanje zaštićenih plemićkih kurija u obuhvatu parka prirode.

Pojam dvorca podrazumijeva ne samo zgradu za stanovanje (najveća i najreprezentativnija zgrada) već cijeli dvorski sklop kojega osim zgrade za stanovanje sačinjavaju gospodarske zgrade (neposredno vezane uz stambenu zgradu ili u blizini), perivoj, kuhinjski vrt (povrtnjak) i voćnjak, a vrlo često i šuma (park-šuma) koja dolazi do samoga dvorskoga sklopa. Rijetko je takvo stanje sačuvano do danas. Stoga je važno prilikom promišljanja i planiranja buduće namjene dvorca uzeti u obzir ne samo zgradu dvorca već što veći dio nekadašnjega dvorskoga sklopa. Pri tom dvorcu treba pridodati površinu perivoja i kuhinjskog vrta, neovisno jesu li oni sačuvani ili ne, ako njihove površine nisu ispunjene novom izgradnjom.

²⁸ Velika pećina u Klenovniku i Stari grad u Ivancu. Preventivna zaštita: prapovijesna nekropola (tumuli) u Radoboju i dva lokaliteta u Novom Marofu (arheološko nalazište Kula u Kamenjaku i Rute (Gradišće) u Podrutama). Podatak o preventivnoj zaštiti preuzet je iz stručne podloge iz 2013. godine.

²⁹ Kip Sv. Ivana Nepomuka na mostu u Klenovniku (1766.); devet kamenih postaja Ružarija (1672.), smještenih na duljini od 4,5 km od dvorca Klenovnika do Vukovoja. Izvor: Regionalni park Hrvatsko zagorje, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

4.3. Perivoji i vrtovi u parku prirode

Prema Zakonu o zaštiti prirode u prostoru budućega parka prirode samo su dva zaštićena perivoja kao spomenici parkovne arhitekture – uz dvorac Trakošćan i uz dvorac u Klenovniku te dvije stare lipe uz župnu kuriju u Bednji, sve u Varaždinskoj županiji. Perivoj dvorca Trakošćan kao nedjeljiv dio dvorca zaštićen je i kao kulturno dobro temeljem Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Perivoj dvorca Trakošćan jedan je od tri bitna čimbenika identiteta velikog pejzažno-graditeljskog sklopa kojega čine: dvorac duge prošlosti od 13. stoljeća s obnovom u duhu romantike iz sredine 19. stoljeća, romantičarski perivoj podignut oko 1860. godine i park šuma nastala dosadnjom unesenih crnogoričnih svojti drveća u autohtonu šumu hrasta kitnjaka i običnoga graba. Artificijelno jezero podignuto sredinom 19. stoljeća poveznica je sva tri prepoznatljiva prostora Trakošćana, dajući cijelom prostoru poseban ambijentalni romantičarski ugođaj.³⁰ Nedvojbeno je Trakošćan najprepoznatljiviji i turistički najatraktivniji prostor budućeg parka prirode.

U prostoru planiranom za park prirode potrebno je dodatno pregledati i popisati prepoznatljive perivoje, vrtove, aleje, drvorede uz ceste i putove, stara stabla i druge dokaze pučkoga vrtnoga stvaralaštva. Rezultati takvog istraživanja na terenu ugradit će se u prostorno plansku dokumentaciju, u buduću prostorni plan parka prirode i u plan upravljanja za park prirode.

5. AKTIVNO KORIŠTENJE KULTURNOG NASLIJEĐA ŽIVJETI S NASLIJEĐEM - ŽIVJETI OD NASLIJEĐA - ŽIVJETI S PARKOM PRIRODE

Kulturno naslijeđe važna je sastavnica parka prirode jer ono ukazuje na suživot čovjeka i prirode tijekom prošlosti, rezultat čega je kulturni krajolik i graditeljsko naslijeđe što danas prepoznajemo kao vrijednost u prostoru pa ga zato i štitimo. Međutim, zaštita graditeljskog naslijeđa, kao i drugih kulturnih dobara nije sama sebi svrha jer samo zaštitom nismo riješili problem očuvanja naslijeđa, posebice ne graditeljskoga naslijeđa. Stoga su važni sljedeći koraci koji slijede nakon popisivanja i utvrđivanja stanja i zaštite, a to su vrjednovanje naslijeđa, znanstvena i stručna obrada te prije svega pronalaženje modela očuvanja naslijeđa u kontekstu njegova aktivnog korištenja. Ako se naslijeđe koristi i živi onda se ono i čuva i prenosi na buduće naraštaje. Ako se ne koristi onda ono neumitno propada i nestaje. Stoga je najvažnije pitanje kako osigurati život naslijeđa da bi se moglo živjeti s naslijeđem, kako bi se

³⁰ M. OBAD ŠČITAROCI, (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*, Zagreb, Školska knjiga.

moglo živjeti od naslijeđa i time osigurati održivost kulturnog/graditeljskog naslijeđa. U kontekstu parka prirode važno je prepoznati važnost i mogućnosti naslijeđa za održivo korištenje i unaprjeđenje parka prirode.

Aktivno korištenje kulturnoga naslijeđa promišlja se desetljećima. Osobito je to bila aktualna a donekle i nova tema od 1960-ih godina nadalje, a aktualna je i danas. Radi unaprjeđenja očuvanja i korištenja kulturnoga naslijeđa pokrenut je 2013. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu znanstveno-istraživački projekt "Urbanizam naslijeđa – urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnog naslijeđa". Početni dio naziva projekta na engleskom jeziku – Heritage Urbanism (HERU) afirmirao se u svijetu i našao svoje mjesto u mnoštvu sličnih a ujedno i različitih pristupa kulturnom naslijeđu, o čemu svjedoče brojni objavljeni radovi s HERU oznakom te uključivanje u istraživački projekt brojnih stručnjaka i istraživača iz cijeloga svijeta iz raznih sveučilišta.³¹

5.1. Pristup urbanizma naslijeđa – HERU metoda

Pristup *urbanizma naslijeđa / Heritage Urbanism* (HERU) primjenjiv je u svim pojavama kulturnoga materijalnoga naslijeđa, dijelom i za nematerijalno naslijeđe. To potvrđuju različite teme koje su bile istraživane i provjeravane, ali i raznoliki primjeri kojima su se inozemni istraživači uključivali i unaprjeđivali polazišta i načela pristupa i metode *urbanizma naslijeđa*. U nastavku će se ukratko izložiti najvažnija istraživačka pitanja, polazišta za primjenu pristupa urbanizma naslijeđa te ukazati na problematiku modela za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa, posebice s motrišta aktivnog korištenja graditeljskoga, kao i općenito kulturnog naslijeđa. Većina objavljenih radova je dostupna u digitalnom obliku³² što omogućava široku primjenu re-

³¹ Projekt je službeno trajao od 2014. do 2018. godine, premda je neformalno započeo puno prije jer se nastavljao na znanstvenoistraživačke projekte koji su prethodili. Nakon završetka projekta, 2018. godine, rezultati projekta HERU žive dalje u primjeni metode/pristupa Urbanizma naslijeđa. Glavni istraživač projekta bio je prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, a na projektu je radilo 30-ak istraživača različitih struka – od doktora i magistra znanosti, sveučilišnih profesora do doktoranada. U sklopu projekta provodilo se 16 doktorskih istraživanja. Rezultat istraživanja je nekoliko zbornika radova međunarodnih znanstveno-stručnih skupova, znanstveni radovi objavljeni u zbornicima te brojni znanstveni članci i knjige objavljeni u uglednim svjetskim i domaćim časopisima. Podrobnije o projektu vidjeti na www.scitaroci.hr.

³² Izbor iz dostupnih e-izdanja nastalih u sklopu HERU projekta: - OBAD ŠĆITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, B.; MRĐA, Ana (ed.) (2019.) *Cultural Urban Heritage – Development, Learning and Landscape Strategies*, Springer Nature Switzerland AG, Cham, Switzerland. - OBAD ŠĆITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, B. (2019.) *Heritage Urbanism, Sustainability*, vol. 11, br. 9. - OBAD ŠĆITAROCI, M. (ur.) (2017.) *HERU - Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa – zbornik*

zultata istraživanja pa tako i u početnom osmišljavanju i kasnijem upravljanju parka prirode na području Varaždinske i Krapinsko-zagorske županije.

U cilju dolaska do odgovora na glavno istraživačko pitanje – kako utvrditi i koji su to urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa – postavljeno je niz pitanja na koja su traženi odgovori u sklopu istraživanja. Najvažnija su sljedeća pitanja, koja su primjenjiva i s motrišta parka prirode:

- Može li naslijeđe od gubitnika postati dobitnik?
- Kako naslijeđe od tereta zajednici pretvoriti u održivo dobro?
- Kako umiruće neaktivno naslijeđe učiniti aktivnim?
- Koji su modeli uključivanja naslijeđa u život gradova i naselja?
- Kako obnoviti naslijeđe da bude dugoročno održivo?
- Kako sačuvati spomenička svojstva - identitetska obilježja naslijeđa?
- Kako naslijeđe prilagoditi suvremenim potrebama?

Nerijetko se naslijeđe promatra kao gubitnika, da ne može opstati jer nitko ne može stalno ulagati u obnovu naslijeđa koje ne vraća taj ulog. Potreban je obrat u razmišljanju o naslijeđu na način da ga se ne gleda kao teret zajednici gdje se naslijeđe nalazi, već ga treba učiniti održivim, da se sam može financirati, barem toliko koliko i nova gradnja. Da bi se moglo samo održavati mora se koristiti i aktivno uključiti u svakodnevni život. Istraživanje dosadašnjih iskustava i uspješnih primjera prenamjene graditeljskog naslijeđa pomoći će u pronalaženju prikladnih modela uključivanja naslijeđa u život gradova i naselja. Obnova graditeljskog naslijeđa i njegova prenamjena za novo suvremeno korištenje moraju biti takvi da osiguraju dugoročnu potrajnost (održivost) što znači da mogu opstati s novom namjenom koja treba osigurati trajno financiranje održavanja i neprekidnu skrb. Uostalom, sve traži redovito održavanje i skrb za očuvanjem i unaprjeđenjem. Nova namjena može ugroziti naslijeđe ako je ona neprikladna i ako se neobazrivo ponaša prema naslijeđu. Zato je važno utvrditi čimbenike identiteta, tj. identitetska obilježja koja označavaju temeljni fenomen naslijeđa kojega se mora očuvati, afirmirati i unaprijediti prilikom svake obnove i prenamjene s ciljem prilagodbe graditeljskog naslijeđa suvremenim potrebama. Ne dovodi se u pitanje suvremeno korištenje graditeljskog naslijeđa, ali je potrebno znanje, primjena odgovarajućih stručnih metoda, senzibilitet za rad na kulturnim dobrima, inovativnost, i kreativnost.

Pristup urbanizma naslijeđa (HERU) polazi od sljedećih polazišta:

- Naslijeđe ne treba promatrati kao muzejski izložak (statični objekt), već za

radova, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. - M. OBAD ŠČITAROCI, (ur.) (2015.) *HERU - Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa - zbornik radova*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

svakodnevno korištenje (aktivni subjekt);

- Naslijeđe može opstati samo ako ga se uključi u suvremeni život lokalne zajednice s ciljem da pridonosi svekolikom razvoju zajednice;
- Razviti svijest o potrebi prenamjene graditeljskog naslijeđa bez potrebe gradnje novoga prije nego za suvremene potrebe ne iskoristimo naslijeđene zgrade i građevine;
- Novi/suvremeni zahvati na graditeljskom naslijeđu su mogući i opravdani, ali uz očuvanje bitnih svojstava zbog kojih su zgrade prepoznate i zaštićene kao kulturna dobra;
- Za graditeljsko naslijeđe, kao i za svako drugo, bitno je očuvati autentičnost i cjelovitost, što se mora uzeti u obzir prilikom obnove i uporabe zgrada, građevina i graditeljskih sklopova;
- Da bi naslijeđe opstalo i dobilo zadovoljavajući novi život potrebno je upravljati naslijeđem, a ne ga prepustiti nekontroliranom tijeku iskorištavanja i nebrizi.

5.2. Aktivni pristup korištenja kulturnoga naslijeđa

Aktivni pristup korištenja kulturnoga naslijeđa općenito, a tako i u parku prirode, podrazumijeva život s naslijeđem i u naslijeđu, uključivanje naslijeđa u svakodnevni život, povezujući ga s prirodnim naslijeđem i sa svim drugim suvremenim aktivnostima u prostoru i društvenoj zajednici. Aktivni pristup obuhvaća primjenu modela obnove, oživljavanja/revitalizacije i unaprjeđenja kulturnoga naslijeđa u cilju očuvanja i afirmacije naslijeđenog s obvezom prijenosa naslijeđa u buduće vrijeme za nove naraštaje. Pritom je važno znati očuvati naslijeđe i kreirati „novo u starom“ kako bi suvremeni novi zahvati bili takve vrсноće da sami mogu postati novo naslijeđe u bliskoj budućnosti. Park prirode je dobar okvir za aktivno i obazrivo korištenje i prirodnog i kulturnog naslijeđa s ciljem da ono bude vidljivo u prostoru, da bude na dobrobit stanovnicima koji žive u parku prirode ili u blizini, kao i posjetiteljima koji će dolaziti u park prirode radi zadovoljavanja znanstvenih, kulturnih, odgojno-obrazovnih i rekreacijskih potreba.

Cilj je korištenje a ne iskorištavanje kulturnoga naslijeđa. Korištenje podrazumijeva obnovu, redovito održavanje i afirmaciju kulturnoga naslijeđa (neovisno o kojoj se vrsti naslijeđa radi). Iskorištavanje naslijeđa značilo bi uzimanje od naslijeđa i stjecati prihode na račun naslijeđa, a naslijeđu nimalo ili premalo davati za uzvrat. Vraćati naslijeđu podrazumijeva ulaganje u obnovu, održavanje i unaprjeđenje. Kada se to postigne tada je ostvarena održivost / potrajnost kulturnog naslijeđa, a time i održivost parka prirode i lokalne zajednice.

Korištenje kulturnoga naslijeđa možemo razvrstati u nekoliko konceptualnih modela unutar prirodnoga naslijeđa i antropogenoga prostora:

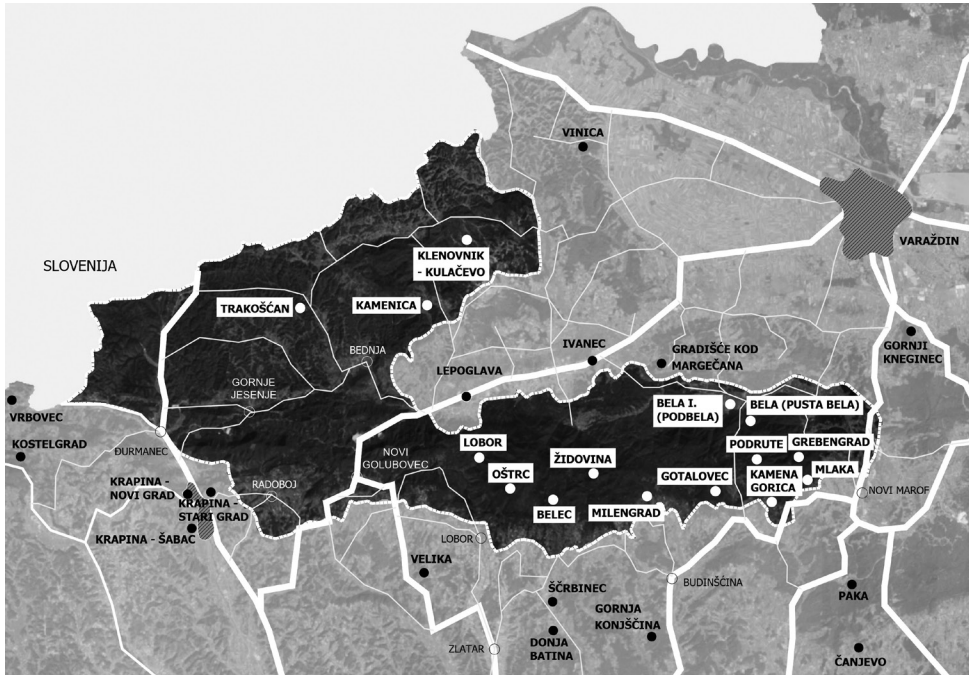
- Kulturni putovi naslijeđa – linearno povezivanje pojedinih točaka u prostoru, tematsko povezivanje;
- Kulturne mreže naslijeđa – teritorijalno povezivanje svih vrsta kulturnoga naslijeđa;
- Kulturni i prirodni putovi i mreže – povezivanje/umreženje svih prirodnih i kulturnih vrijednosti, prepoznatljivosti, posebnosti i rijetkosti s ciljem dostupnosti, prezentacije i zadovoljavanja svrhe parka prirode kao teritorija u kojem su prepoznata obilježja bioraznolikosti i georaznolikosti s ekološkim, krajoličnim i kulturno-povijesnim vrijednostima;
- Urbanističke mreže i graditeljski uzorci suvremenoga doba koji bi se trebali suvremeno razvijati na način da ne nanose štetu parku prirode, a time ni prirodnom niti kulturnom naslijeđu unutar parka prirode, te da se prilagođavaju vrijednostima i posebnostima parka prirode.

Park prirode u svojoj prostornoj strukturi sadrži tri osnovna sloja: prirodni, kulturni i urbanističko-graditeljski. Tim prostornim slojevima valja dodati i četvrti, društveno-sociološki sloj a to su ljudi koji tu žive i rade ili povremeno dolaze. Da bi park prirode proveo svoju misiju i zadaću potrebno je ta četiri sloja povezati i učiniti ih dopunjavajućim, a ne suprostavljajućim. To se može postići cjelovitim i sustavnim upravljanjem prostora parka prirode. Preduvjet za upravljanje i unaprjeđenje parka prirode jest izrada potrebne dokumentacije kao polazišta za očuvanje i unaprjeđenje vrijednosti u prostoru, za skladan i održiv razvoj kao jamstvo za zadovoljan i sretan život u parku prirode iz kojega se ne će stanovnici iseljavati, već obrnuto – htjet će dolaziti povremeno ili živjeti trajno jer im nudi više i bolje u pogledu kvalitete života i rada.

5.3. Graditeljsko naslijeđe u funkciji parka prirode

Razmatranje različitih mogućnosti za osnivanje i kasnije unaprjeđenje i upravljanje parka prirode dovodi do pitanja korištenja povijesnih zgrada koje nemaju namjenu i nisu obnovljene. Park prirode i njegove potrebe za smještaj različitih sadržaja prilika je da se stare i zapuštene zgrade obnove i privedu namjeni koje su potrebne u parku prirode. Ponajprije se to odnosi na tri dvorca u istočnom dijelu Ivanšćice – dvorci Bela I. i Bela II. na sjevernim obroncima Ivanšćice u Varaždinskoj županiji te dvorac Patačić u Zajezdi³³ na južnim obroncima Ivanšćice u Krapinsko-zagorskoj županiji. Ta tri dvorca nemaju namjenu i različitih su imovinsko-pravnih statusa. Dvorac Bela II. (17. / 18.

st.) obnovljen je samo graditeljski (konstrukcijski) i čeka nastavak arhitektonske obnove i nove namjene. Stariji dvorac Bela I. (16. / 17.st.) neobnovljen je i čeka novu namjenu i obnovu. Dvorac u Zajezdi (18.st.) u lošem je građevnom stanju još od potresa 16. ožujka 1982. kada je bio iseljen i od tada se ne koristi.³⁴ Sve su to otežavajuće okolnosti, ali moguće je riješiti na zadovoljavajući način za park prirode, za njihove vlasnike i jedinice lokalne samouprave u kojima se nalaze.

Slika 2. Dvorci i plemićki gradovi u prostoru predloženog Parka prirode Ivanščica, Strahinščica, Maceljska gora i Ravna gora. Grafička interpretacija: Marin Duić, 2022.

U parku prirode potrebne su zgrade i građevine za smještaj uprave, stručnog osoblja te osoblja i opreme za održavanje parka prirode. U parku prirode potreban je interpretacijski centar – jedan, možda i dva, s obzirom na teritorijalnu raširenost u dvije županije. Poželjan je i hotelsko-ugostiteljski smještaj, rekreacijski prostor u zatvorenom, prostori za radionice, izložbe i razni drugi sadržaji za posjetitelje, ali i za redovito održavanje prirodnih prostora i građevina.

³³ https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Bastina/Dvorci/Krapinsko-zagorska/24_Zajejda.pdf /16.07.2022./

³⁴ Navedena stoljeća izgradnje dvoraca preuzeto iz literature: M. OBAD ŠČITAROCI, (1991.) n. dj.

U tri navedena dvorca mogu se smjestiti navedeni i drugi sadržaji koji su potrebni za park prirode, ali i za druge aktivnosti za potrebe općina i gradova na čijem se teritoriju nalaze. Za park prirode potrebno je napraviti detaljni program, idejno programske prostorno rješenje a zatim i prostorni plan. To je složen zadatak u kojemu trebaju sudjelovati stručnjaci različitih struka. Od pripremnih radova je poprilično napravljeno. Kada se za prostor parka prirode popiše i pregledaju sve druge zgrade i građevine, kao i zaseoci, tada će se osim dvoraca pojaviti i druge manje građevine kao mogućnost za smještaj nekih sadržaja. Moguće je da će biti na raspolaganju stare tradicijske kuće, dijelovi zaseoka smještenih po brježuljcima Ivanščice ili neke druge napuštene gospodarske građevine.

6. ZAKLJUČAK

Zadaća parka prirode jest očuvanje prirodnih vrijednosti te materijalnog i nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Posebnosti prostora parka prirode valja približiti stanovnicima koji žive u tom prostoru, kao i posjetiteljima, na način da se stvore pretpostavke za znanstveno istraživanje područja, za afirmaciju i unaprjeđenje kulturnih dobara, za naobrazbu svih uzrasta stanovništva i posjetitelja te za rekreacijsko korištenje prostora. Upravo je park prirode okvir i prilika za očuvanje i unaprjeđenje kulturnih osobitosti na način aktivnog uključivanja svih vrsta kulturnih dobara u svakodnevni život stanovnika – unutar i u neposrednom okruženju parka prirode. Pritom je važan udio posjetitelja koji povremeno dolaze u park prirode.

Park prirode valja programski dobro osmisliti, postaviti jasan politički i administrativni okvir za provedbu, prostorno funkcionalno i racionalno izraditi prostorni plan područja parka prirode koji će afirmirati sve prirodne i kulturne vrijednosti te omogućiti skladan gospodarski razvoj i život u parku prirode.

U programskom promišljanju parka prirode u pogledu kulturnih dobara poželjno je obuhvatiti i predvidjeti sljedeće:

- Izraditi kartografski, tabelarni i opisni pregled svih poznatih kulturnih vrijednosti na području parka prirode (zaštićena materijalna i nematerijalna kulturna dobra te kulturna dobra zaštićena mjerama prostorno-planske dokumentacije);
- Planirati istraživanje s ciljem izrade popisnika (uz tabelarni i kartografski pregled) kulturnih dobara (graditeljsko naslijeđe i kulturni krajolik) koji nisu zaštićeni ni na koji način i nisu uneseni u službene dokumente);
- Planirati/izraditi program arheoloških istraživanja svugdje gdje postoje naznake o mogućem postojanju arheoloških nalazišta;
- Planirati/izraditi program etnoloških istraživanja s ciljem evidencije tradicijske

izgradnje (zaseoci, stare drvene i zidane stambene zgrade, gospodarske građevine i sl.);

- Planirati/izraditi pregled očuvanih ili djelomice očuvanih perivoja, vrtova, aleja, drvoreda uz ceste i putove, starih stabala i drugih dokaza pučkoga vrtnoga/pejsažnoga stvaralaštva;

- Izraditi pregled postojećih planinarskih staza s prijedlogom za planiranje novih;

- Izraditi pregled postojećih biciklističkih staza s prijedlogom za planiranje novih;

- Ispitati/istražiti u prostoru planiranog parka prirode postoje li i/ili su prostornim planovima planirane aktivnosti nespojive s kriterijima i načelima zaštite parka prirode;

- Uključiti osnovne i srednje škole u pripremne aktivnosti za uspostavu parka prirode radi jačanja osviještenosti prirodnih i kulturnih vrijednosti u prostoru budućeg parka prirode.

Kulturno naslijeđe u svakom parku prirode jest bitna sastavnica prostora i društvene zajednice jer je svjedočanstvo suživota čovjeka i prirode. U prepoznavanju tog suživota važno je razlikovati vrsne/kvalitetne rezultate djelovanja čovjeka u prirodi od neprimjerenih i negativnih posljedica u prostoru koje treba popraviti/oporaviti te u budućnosti izbjegavati takva ponašanja u prostoru, u krajoliku i u odnosu s prirodom. Da bismo postigli dobre rezultate potrebna je naobrazba i poduka kako se živi u parku prirode, kako se živi od parka prirode i kako se živi s parkom prirode.

LITERATURA

- 1/ Jack AHERN, "Theories, methods and strategies for sustainable landscape planning", u: Tress, B.; Tress, G.; Fry, G.; Opdam, P. (ur.), *From landscape research to landscape planning: Aspects of integration, education and application*, New York, Springer, (2005.).
- 2/ M. ANTROP, "The concept of traditional landscapes as a base for landscape evaluation and planning. The example of Flanders Region". *Landscape Urban Plan* 38, 105–117.
https://www.academia.edu/75398371/The_concept_of_traditional_landscapes_as_a_base_for_landscape_evaluation_and_planning_The_example_of_Flanders_Region. (1997.).
- 3/ Marc ANTROP, "Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia"?, *Landscape and Urban Planning* 75 (2006) 187–197

- <https://www.webpages.uidaho.edu/css501/images/Readings/sustainable-landscapes.pdf>. (2006.).
- 4/ Biserka DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, *Krajolik kao kulturno naslijeđe*, Zagreb: Ministarstvo kulture. [https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Publikacije/Krajolik kao kulturno naslijeđe.pdf](https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Publikacije/Krajolik%20kao%20kulturno%20naslijeđe.pdf). (2014.).
 - 5/ B. DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ; M. OBAD ŠĆITAROCI, "Zaštita krajolika – usporedba zakonodavne osnove u Hrvatskoj i europskim zemljama", *Prostor* (ISSN 1330-0652), vol. 21, br. 1(45), str. 104-115. (2013.).
 - 6/ Biserka DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, *Krajolik kao kulturno naslijeđe - Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, doktorski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (2012.).
 - 7/ Nenad LIPOVAC, *Planning as a Function of Preserving the Identity of Place*, Dissertation, Faculty of Architecture University of Zagreb and College of Environmental Design, University of California, Berkeley. (2000.).
 - 8/ M.OBAD ŠĆITAROCI; B. BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, *Heritage Urbanism, Sustainability* (ISSN 2071-1050; CODEN: SUSTDE, Basel, Switzerland), vol. 11, n. 9, doi:10.3390/su11092669. (2019.).
 - 9/ M. OBAD ŠĆITAROCI; B. BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI; A. MRĐA (ed.) *Cultural Urban Heritage – Development, Learning and Landscape Strategies*, Springer Nature Switzerland AG, Cham, Switzerland, ISBN 978-3-030-10611-9, ISBN e-book 978-3-030-10612-6, doi:10.1007/978-3-030-10612-6. (2019.).
 - 10/ M. OBAD ŠĆITAROCI, (ur.), *HERU - Modeli revitalizacije i unaprjeđenja kulturnog naslijeđa – zbornik radova*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb, ISBN 978-953-8042-29-4 (tiskano izdanje), ISBN 978-953-8042-30-0 (e-izdanje). (2017.).
 - 11/ M. OBAD ŠĆITAROCI, (ur.), *HERU - Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa - zbornik radova*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb, ISBN 978-953-8042-10-2 (tiskano izdanje), ISBN 978-953-8042-11-9 (e-izdanje). (2015.).
 - 12/ Mladen OBAD ŠĆITAROCI; Biserka DUMBOVIĆ BILUŠIĆ; Bojana BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI; Nikša BOŽIĆ, *Krajolik – čimbenik strategije prostornog razvoja, stručna podloga za Strategiju prostornog razvoja Republike Hrvatske*, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet – Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu. (2015.).
 - 13/ M. OBAD ŠĆITAROCI, *Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova*, Zagreb, Školska knjiga. (1992.).
 - 14/ M. OBAD ŠĆITAROCI, *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*, Zagreb, Školska knjiga. (1991.).

- 15/ Giacomo PATTENATI (ur.), *Landscape as Heritage – International Critical Perspectives*, New York, Routledge, ISBN (e-book): 978-1-003-19523-8, DOI: 10.4324/9781003195238. (2023.).

Dokumentacijski izvor

- 1/ *Regionalni park Hrvatsko zagorje*, stručna podloga za zaštitu, Državni zavod za zaštitu prirode, 2013.

Međunarodne povelje

- 1/ *European Landscape Convention*, 2000., Firenza www.coe.int/EuropeanLandscapeConvention [20. 12. 2010.].
- 2/ *Charter on the Protection of Historic Parks and Gardens*, ICOMOS-IFLA, (1982.), Firenza www.international.icomos.org/charters/florence.pdf [20. 12. 2009.].

Zakoni

- 1/ *Zakon o potvrđivanju Konvencije o europskim krajobrazima* (NN 12/02 i 11/04).
- 2/ *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara* (NN 69/99, 151/03, 157/03-ispripravak, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12., 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20.).
- 3/ *Zakon o zaštiti prirode* (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19).
- 4/ *Zakon o prostornom uređenju* (NN 153/13, 65/17, 114/18, 98/19).
- 5/ *Zakon o zaštiti okoliša* (NN 80/13, 153/13).

SUMMARY

CULTURAL HERITAGE - TESTIMONY OF THE MAN AND NATURE CO-EXISTENCE

The topic of cultural heritage is being investigated in the area that will be covered by the protection boundaries of the Nature Park Ivanščica, Strahinščica, Maceljska gora and Ravna gora. The nature park is viewed in the context of cultural heritage (building and landscape), architecture, urban planning and landscape architecture. At the same time, cultural heritage is being investigated in the context of the nature park - in what way it can contribute to the improvement of scientific, cultural, educational and recreational purposes. The goal is to point out the possibilities of active but careful use of cultural-historical, anthropogenic and landscape heritage. Appropriate models of cultural heritage inclusion in the life of the nature park are questioned, pointing to the coexistence of man and nature, with an emphasis on architectural heritage and cultural landscape.

The planned nature park is viewed from three points of view: the nature park in the context of landscape and space; cultural and historical presentation of the nature park; and active use of cultural heritage. The following main landscape types are recognized: forest landscape, agricultural landscape, rural/village landscape, castle and manor landscape, and archaeological landscape. The nature park was analysed in the context of the Law on nature protection, the Law on the protection and preservation of cultural heritage and the European landscape convention. The presence of man in the planned nature park is considered in the context of architectural heritage, especially with regard to manors and curias as well as parks and gardens.

The protection of architectural heritage, as well as other cultural assets, is not an end in itself, because administrative protection does not solve the problem of heritage preservation. It is precisely the cultural heritage that indicates the coexistence of man and nature during the past, the result of which is the cultural landscape and architectural heritage that we recognize today as a value in space, and that is why we protect it. If heritage is used and lived, then it is preserved and passed on to future generations. However, if it is not used then it decays and disappears. Therefore, the question is how to ensure the life of the heritage in order to be able to live with the heritage, to be able to live from the heritage and thereby ensure the sustainability of the cultural/building heritage. In the context of the nature park, the importance of heritage for the sustainable use and improvement of the nature park is emphasized. The approach/method of Heritage Urbanism (HERU) is indicated, where the

goal is to establish urban and spatial models for the revival and improvement of cultural heritage.

An active approach to the use of cultural heritage in general, as well as in the nature park, implies living with heritage and in heritage, including heritage in everyday life, connecting it with natural heritage and with all other contemporary activities in the space. The active approach includes the application of the model of restoration, revival/revitalization and improvement of cultural heritage in order to preserve and affirm the inherited with the obligation to transfer the heritage to the future for new generations. An important topic is the use of historic buildings that have no purpose and have not been renovated. The nature park and its needs for the accommodation of various contents is an opportunity to restore old and neglected buildings and bring them to the purposes that are needed in the nature park.

The use of cultural heritage in the planned nature park is classified into several conceptual models:

- Cultural paths of heritage – linear connection of individual points in space, thematic connection;
- Cultural networks of heritage - territorial connection of all types of cultural heritage;
- Cultural and natural paths and networks - connection/networking of all natural and cultural values, distinctiveness, uniqueness and rarity with the aim of accessibility, presentation and meeting the purpose of the nature park as a territory in which the characteristics of biodiversity and geodiversity are recognized with ecological, landscape and cultural-historical values.

Key Words: natural park; cultural landscape; cultural heritage; heritage urbanism; architectural heritage.